

Αθανάσιος Ε. Γκότοβος¹

*Μαθητές και πολιτισμική ετερότητα:
Εμπειρίες, αντιλήψεις και στάσεις των μαθητών απέναντι στο διαφορετικό²*

Ιωάννινα 2004

¹ Για τις επιστημονικές θέσεις και απόψεις που διατυπώνονται στο κείμενο αυτό υπεύθυνος είναι ο συγγραφέας. Οι θέσεις και οι απόψεις του συγγραφέα δεν δεσμεύουν τον επιστημονικό υπεύθυνο του Προγράμματος «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο» ή το Υπουργείο Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων.

² Το παρόν κείμενο αποτελεί επιμορφωτικό υλικό στα πλαίσια του προγράμματος του ΥΠ.Ε.Π.Θ. «Ένταξη Τσιγγανοπαίδων στο Σχολείο», το οποίο υλοποιείται από το Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων. Η παρουσία του κειμένου στο διαδίκτυο εξυπηρετεί επιμορφωτικές ανάγκες και ανάγκες ευαισθητοποίησης των εκπαιδευτικών της προσχολικής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας υποχρεωτικής εκπαίδευσης, αλλά απευθύνεται και στο ευρύ κοινό. Κάθε αθέμιτη χρήση του κειμένου υπόκειται στις διατάξεις του νόμου περί πνευματικής ιδιοκτησίας.
Φιλολογική επιμέλεια: Ειρήνη-Σοφία Κιαπίδου.

Ταυτότητα και στόχευση του υλικού

Το υλικό της παρούσας ενότητας αποτελεί μέρος των αποτελεσμάτων μιας εμπειρικής έρευνας, τα οποία έχουν διασκευαστεί με σκοπό να υπηρετήσουν επιμορφωτικές ανάγκες εκπαιδευτικών της προσχολικής, πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, αλλά και αντίστοιχες ανάγκες ευαισθητοποίησης του ευρύτερου κοινού γύρω από ζητήματα παιδαγωγικής διαχείρισης της διαφορετικότητας στο σχολείο.

Με τη βοήθεια του υλικού αυτού δίνεται η δυνατότητα στον ενδιαφερόμενο εκπαιδευτικό (και γενικότερα, στον πολίτη που έχει πρόσβαση σε αυτό), αλλά και στο επιμορφωτικό προσωπικό που επικοινωνεί με εκπαιδευτικούς, να πληροφορηθεί γύρω από τα στερεότυπα και τις δοξασίες που μέσα από διάφορους επικοινωνιακούς δίαυλους και παιδαγωγικές πρακτικές βρίσκουν πρόσβαση και τελικά φαίνεται να διαμορφώνουν τις εμπειρίες, τις αντιλήψεις και τις στάσεις των μαθητών για τους Τσιγγάνους.

Το δείγμα της έρευνας, η οποία διενεργήθηκε κατά τη διάρκεια του σχολικού έτους 1999 / 2000 σε πανελλαδική κλίμακα, περιλαμβάνει 2.752 μαθητές Γυμνασίου και Λυκείου, στους οποίους διανεμήθηκε σχετικό ερωτηματολόγιο. Η κατανομή των μαθητών του δείγματος ως προς το φύλο είναι 45,6 % αγόρια και 54,4 % κορίτσια.

Στην ενότητα που ακολουθεί αξιοποιείται μόνο ένα μικρό μέρος των απαντήσεων που έδωσαν οι μαθητές σε συγκεκριμένες ερωτήσεις του ερωτηματολογίου, ενώ η ανάλυση είναι απλή, περιγραφική και αποσκοπεί κατ' αρχήν στην αποτύπωση τάσεων μέσα στον μαθητικό πληθυσμό σε σχέση με τη συγκεκριμένη ομάδα (Τσιγγάνοι). Τα εμπειρικά δεδομένα πάνω στα οποία βασίζεται η περιγραφή που ακολουθεί συγκεντρώθηκαν προς το τέλος της πρώτης φάσης υλοποίησης του Προγράμματος του Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων «Εκπαίδευση Τσιγγανοπαίδων». Ο σχεδιασμός της έρευνας, η συγκρότηση των ερευνητικών εργαλείων, η υλοποίηση της ερευνητικής διαδικασίας, καθώς επίσης η επεξεργασία και η ανάλυση των δεδομένων και η επιμέλεια της παρουσίασής τους με την παρούσα μορφή έγιναν από το συγγραφέα της ενότητας.

Οι εμπειρίες, οι αντιλήψεις και οι στάσεις των μαθητών απέναντι στους «διαφορετικούς», και ειδικότερα τους Τσιγγάνους, ανιχνεύονται με τη βοήθεια τεσσάρων θεματικών πεδίων με συγκεκριμένους δείκτες για το κάθε πεδίο. Το πρώτο πεδίο («δημογραφικά στοιχεία») απλά αποτυπώνει ορισμένα από τα δημογραφικά δεδομένα του δείγματος (φύλο, ηλικία, βαθμίδα, τάξη, εκπαιδευτική στάθμη του

πατέρα, εκπαιδευτική στάθμη της μητέρας, εργασιακή κατάσταση του πατέρα, εργασιακή κατάσταση της μητέρας, αριθμός αδελφών). Το δεύτερο πεδίο («ανταγωνισμός») αποτυπώνει με τη βοήθεια δέκα δεικτών τις εμπειρίες, τις στάσεις και τις αντιλήψεις των μαθητών γύρω από την αυτοαντίληψη και την αυτοεκτίμηση του ατόμου μέσα σε ένα ανταγωνιστικό πλαίσιο. Το τρίτο πεδίο («εργασία») ανιχνεύει με τη βοήθεια δέκα δεικτών τις στάσεις των μαθητών απέναντι στην εργασία, και κυρίως ανιχνεύει κατά πόσο η εργασία τοποθετείται από τους μαθητές μέσα σε μια ιδεολογία αυτοπραγμάτωσης ή μέσα σε μια ιδεολογία «εργαλείου». Το τέταρτο πεδίο («ετερότητα») αποτυπώνει τις αντιλήψεις και τις στάσεις των μαθητών απέναντι στο «διαφορετικό». Οι δείκτες της διαφορετικότητας είναι εννέα: εθνοτικές ομάδες / μειονότητες, αιτούντες άσυλο, αλλοδαποί στη σχολική τάξη, μαθητές με ρόμικη προέλευση στην τάξη, αλλοδαποί συνομήλικοι στον ελεύθερο χρόνο, Τσιγγάνοι συνομήλικοι στον ελεύθερο χρόνο, αλλοδαποί φίλοι, Τσιγγάνοι φίλοι, σχολική φοίτηση Τσιγγανοπαίδων.

Οι τάσεις που αποτυπώνονται μέσα από την απλή περιγραφική ανάλυση των δεδομένων από τις απαντήσεις των μαθητών δείχνουν ότι κοινωνικά δεσπόμενες δοξασίες και στερεότυπα για τους Τσιγγάνους έχουν ήδη επηρεάσει τον γνωστικό ορίζοντα και εν μέρει έχουν διαμορφώσει το αξιακό πεδίο της συνείδησης των νέων. Με βάση αυτό το δεδομένο, το υλικό φιλοδοξεί αφενός να προβληματίσει τους εκπαιδευτικούς, αλλά και κάθε ενδιαφερόμενο πολίτη, γύρω από τις διαδικασίες συγκρότησης, διάχυσης και διαίωσισης των στερεοτύπων και των δοξασιών του κοινωνικού σώματος για τους Τσιγγάνους, αφετέρου να ανοίξει το δρόμο στη διαμόρφωση κριτικής συνείδησης απέναντι σε αρνητικές δοξασίες και στάσεις αναφορικά με μια κατηγορία Ελλήνων.

Ενδεικτική βιβλιογραφία

Βαξεβάνογλου Α.: Έλληνες Τσιγγάνοι. Περιθωριακοί και οικογενειάρχες, εκδ. Αλεξάνδρεια, Αθήνα 2001.

Γκότοβος Α.Ε.: Ρατσισμός. Κοινωνικές, ψυχολογικές και παιδαγωγικές όψεις μιας ιδεολογίας και μιας πρακτικής, ΥΠ.Ε.Π.Θ. / Γ.Γ.Λ.Ε., Αθήνα 1996.

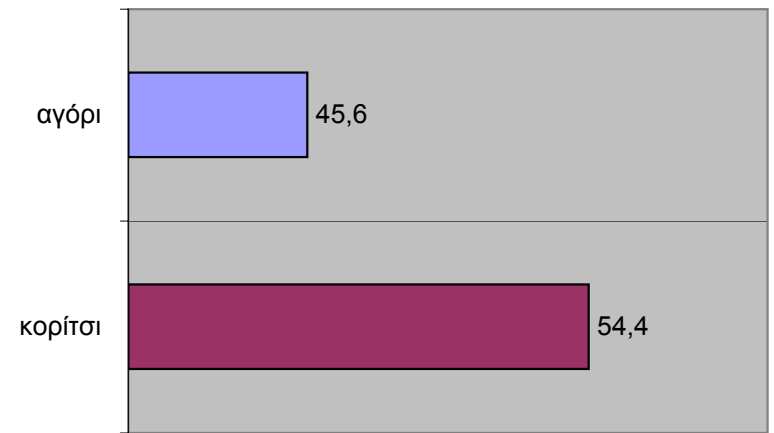
Γκότοβος Α.Ε.: Εκπαίδευση και Ετερότητα. Ζητήματα Διαπολιτισμικής Παιδαγωγικής, εκδ. Μεταίχμιο, Αθήνα 2003.

Παπακωνσταντίνου Γ., Βασιλειάδου Μ., Παυλή-Κορρέ Μ.: Οικονομική, πολιτική και πολιτισμική κατάσταση των Τσιγγάνων στην Ελλάδα, Ιωάννινα 2004.

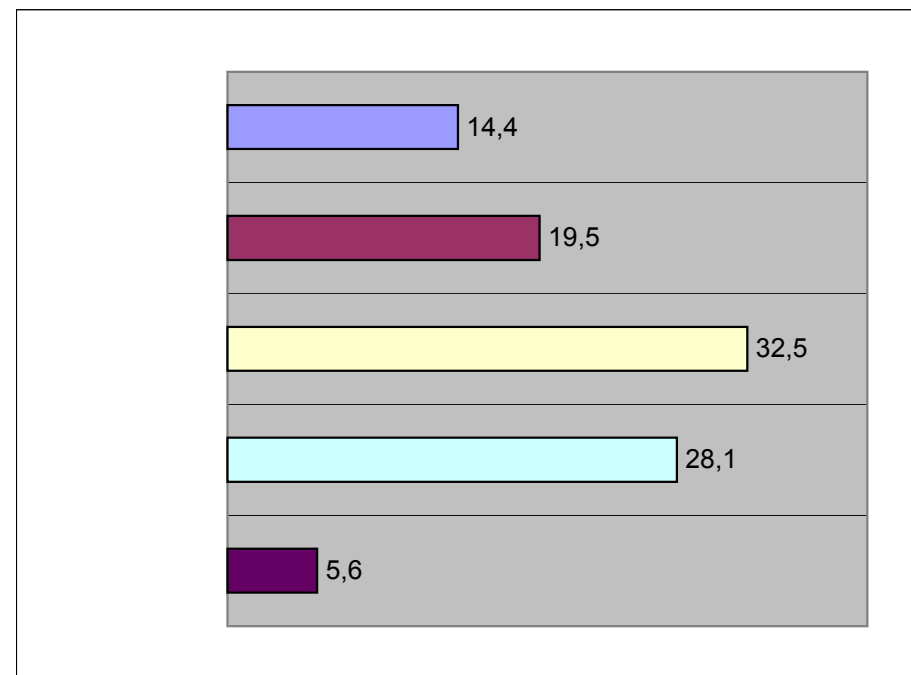
1. ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Φύλο

φύλο	N	ποσοστό
αγόρι	1247	45,6
κορίτσι	1488	54,4
σύνολο	2735	100,0

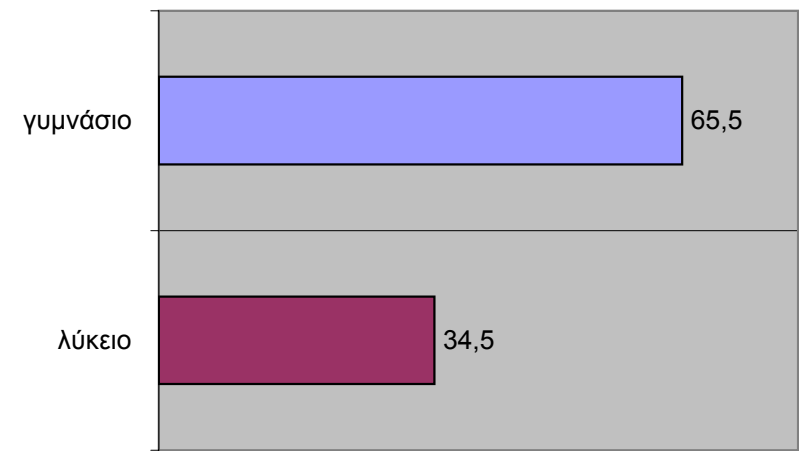

Έτος γεννήσεως		
έτος γεννήσεως	N	ποσοστό
1981	389	14,4
1982	526	19,5
1983	879	32,5
1984	758	28,1
1985	150	5,6
σύνολο	2702	100,0

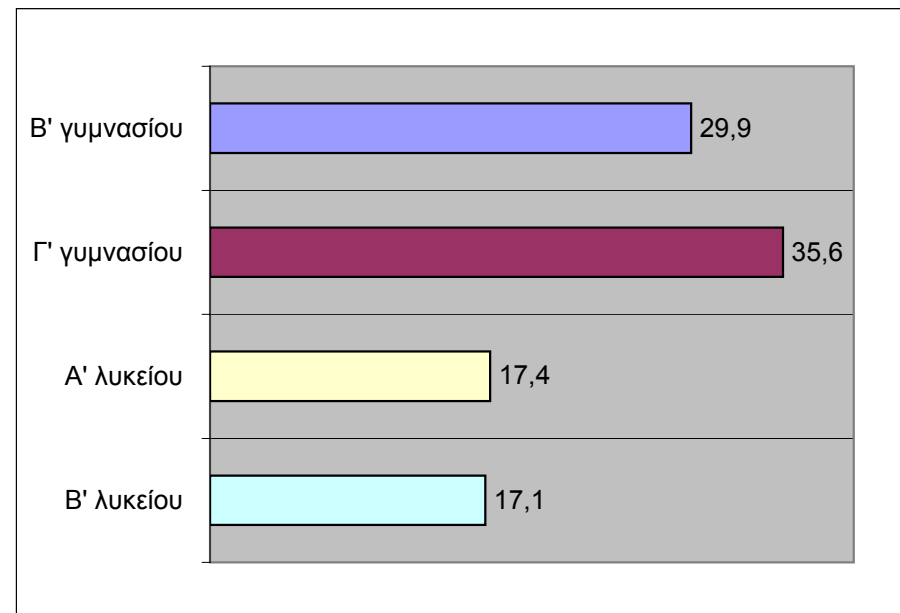

Βαθμίδα

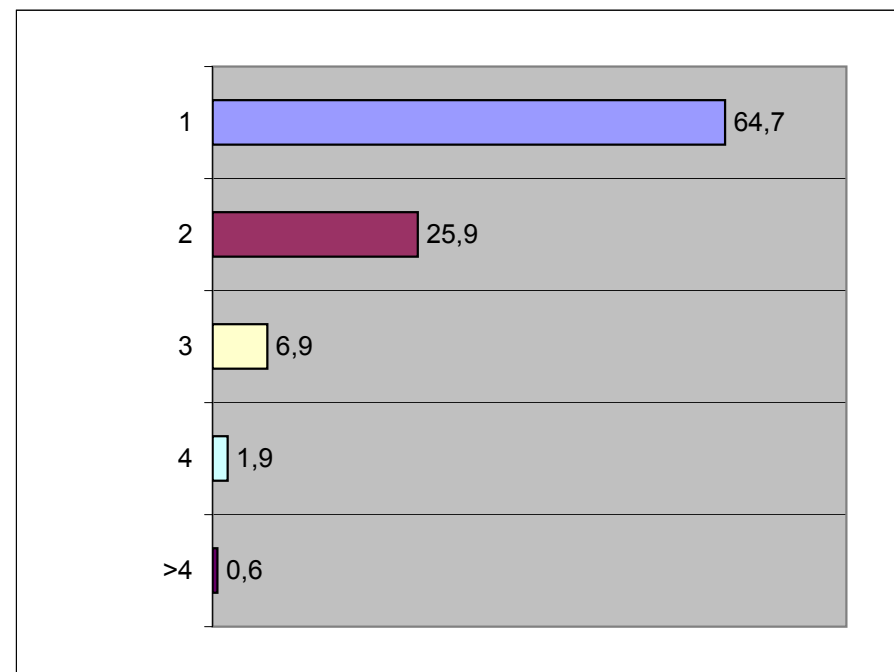
βαθμίδα	N	ποσοστό
γυμνάσιο	1788	65,5
λύκειο	941	34,5
σύνολο	2729	100,0

Τάξη		
τάξη	N	Ποσοστό
B' γυμνασίου	811	29,9
Γ' γυμνασίου	967	35,6
A' λυκείου	471	17,4
B' λυκείου	465	17,1
σύνολο	2714	100,0

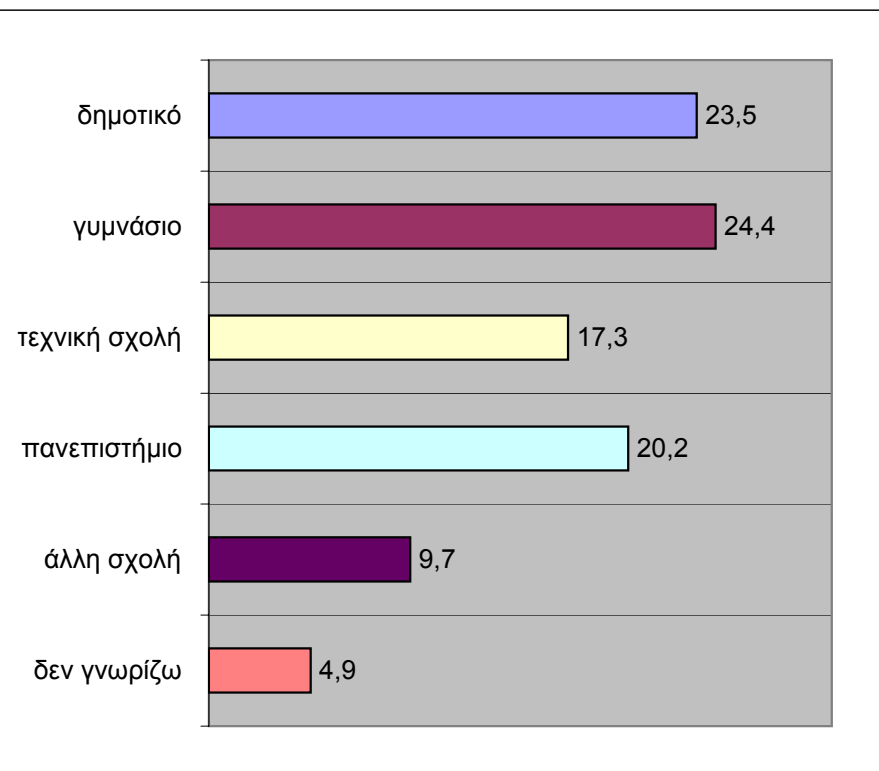

Αριθμός αδελφών		
αριθμός αδελφών	N	ποσοστό
1	1660	64,7
2	663	25,9
3	177	6,9
4	48	1,9
>4	16	0,6
σύνολο	2564	100,0

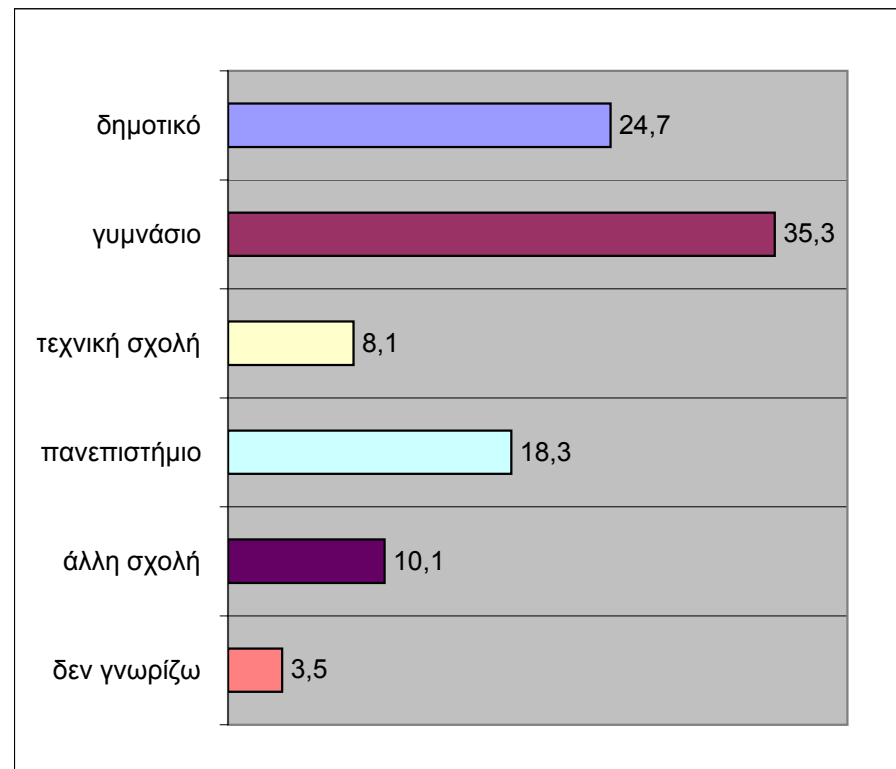
Εκπαίδευση του πατέρα

εκπαίδευση του πατέρα	N	ποσοστό
δημοτικό	640	23,5
γυμνάσιο	664	24,4
τεχνική σχολή	470	17,3
πανεπιστήμιο	549	20,2
άλλη σχολή	264	9,7
δεν γνωρίζω	132	4,9
σύνολο	2719	100,0

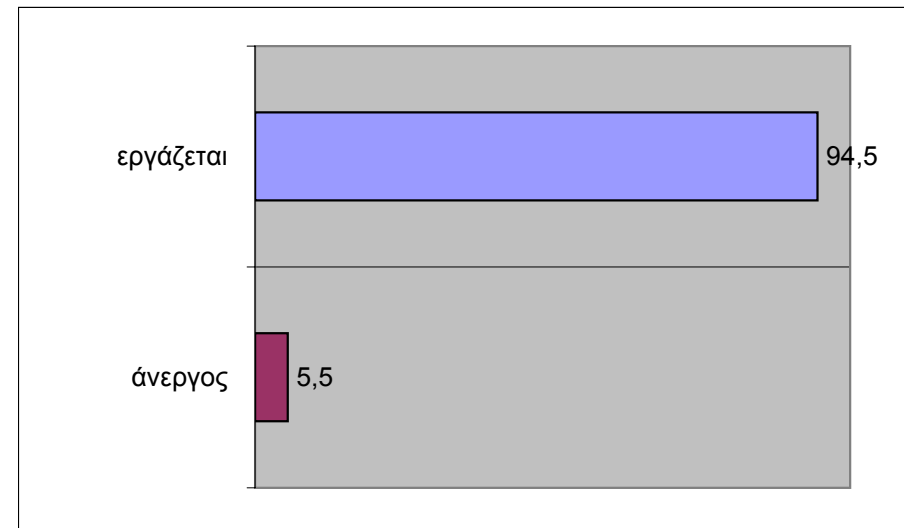
Εκπαίδευση της μητέρας

εκπαίδευση της μητέρας	N	ποσοστό
δημοτικό	676	24,7
γυμνάσιο	965	35,3
τεχνική σχολή	221	8,1
πανεπιστήμιο	500	18,3
άλλη σχολή	277	10,1
δεν γνωρίζω	95	3,5
σύνολο	2734	100,0

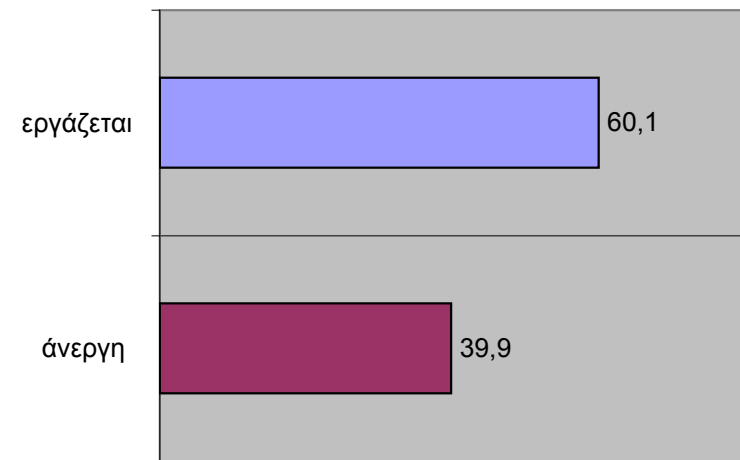
Εργασία του πατέρα

εργασία του πατέρα	N	ποσοστό
εργάζεται	2562	94,5
άνεργος	150	5,5
σύνολο	2712	100,0

Εργασία της μητέρας

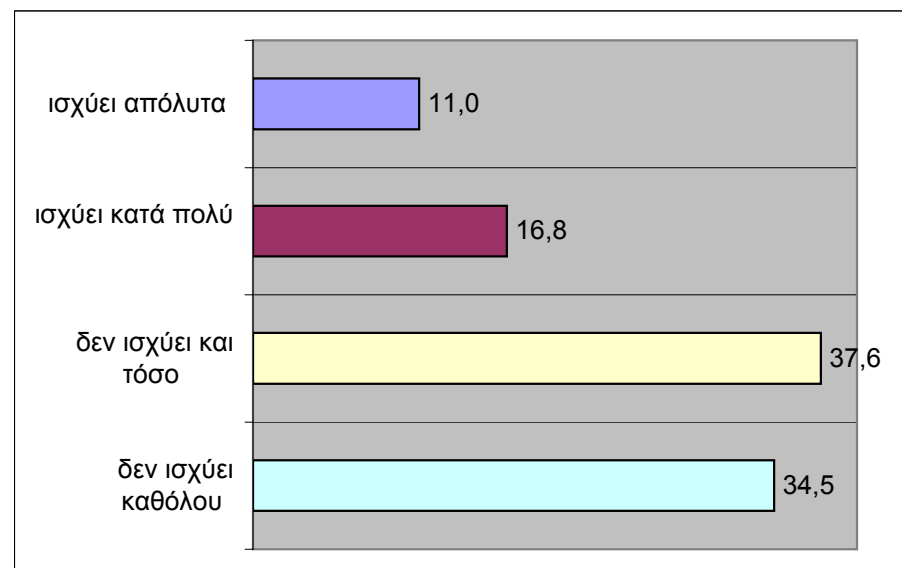
εργασία της μητέρας	N	ποσοστό
εργάζεται	1642	60,1
άνεργη	1089	39,9
σύνολο	2731	100,0

2. ΑΝΤΑΓΩΝΙΣΜΟΣ

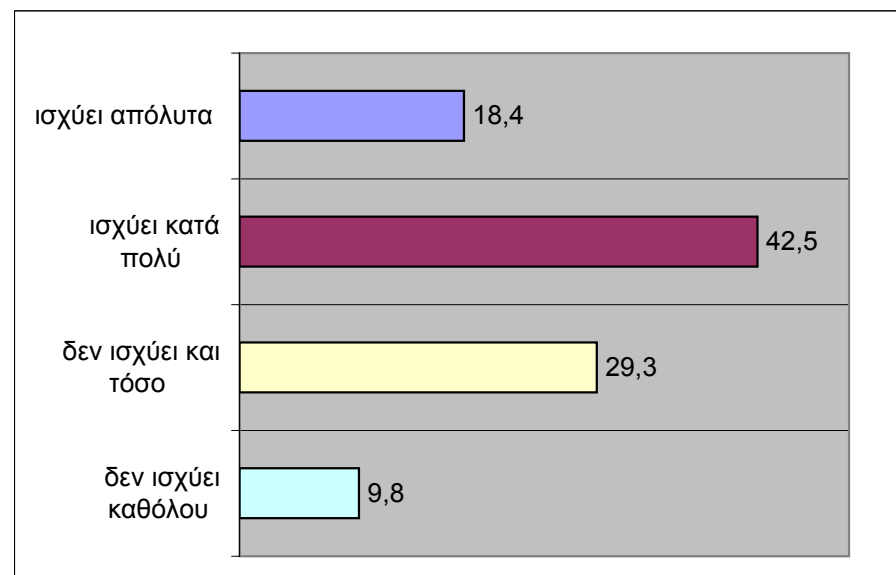
**Είναι πιο σημαντικό στη ζωή να προχωράς,
παρά να τηρείς τους κανόνες**

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ισχύει απόλυτα	302	11,0
ισχύει κατά πολύ	462	16,8
δεν ισχύει και τόσο	1032	37,6
δεν ισχύει καθόλου	948	34,5
σύνολο	2744	100,0

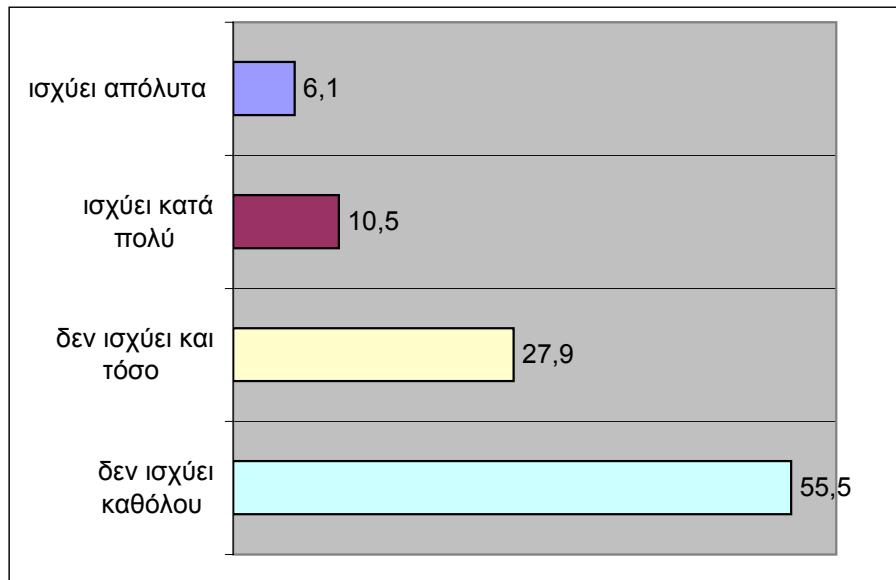

Εκείνοι που έχουν επιτυχίες στη ζωή είναι συνήθως όσοι χρησιμοποιούν πλάγια μέσα

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ισχύει απόλυτα	505	18,4
ισχύει κατά πολύ	1165	42,5
δεν ισχύει και τόσο	802	29,3
δεν ισχύει καθόλου	268	9,8
σύνολο	2740	100,0

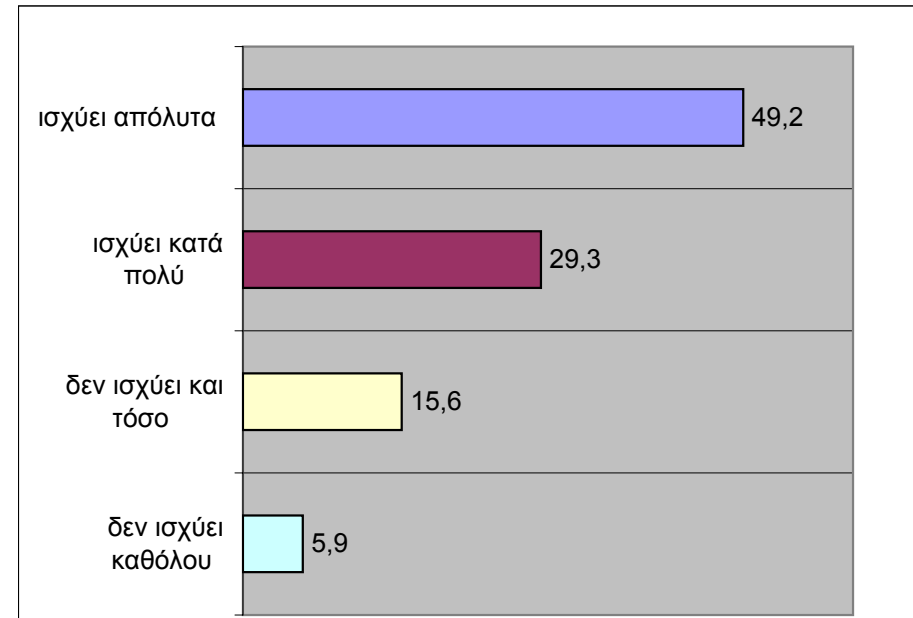

Θέλω να αποκτήσω πολλά λεφτά, ακόμα κι αν μερικές φορές χρειαστεί να παραβιάσω κάποιους κανόνες		
βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ισχύει απόλυτα	166	6,1
ισχύει κατά πολύ	289	10,5
δεν ισχύει και τόσο	766	27,9
δεν ισχύει καθόλου	1522	55,5
σύνολο	2743	100,0

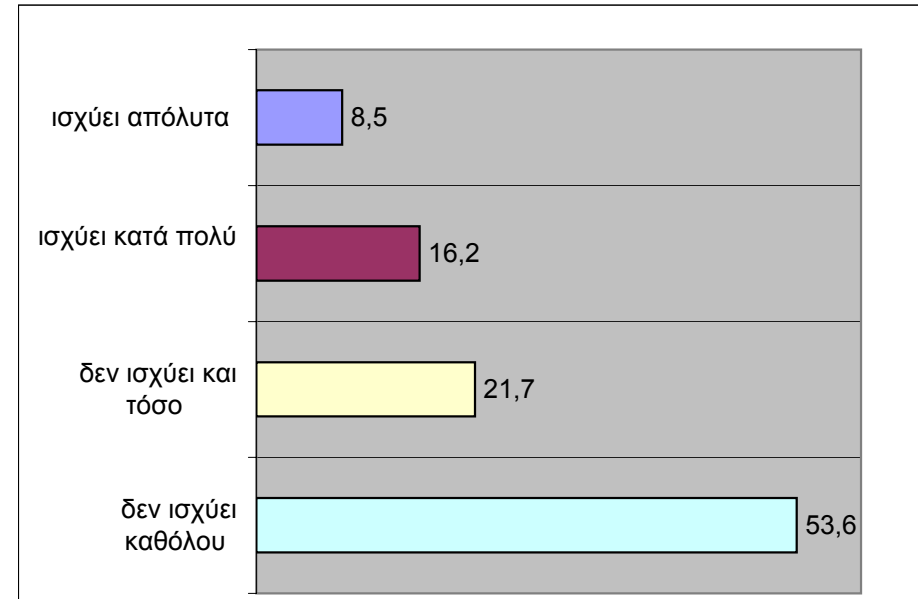
**Πρέπει να τηρεί κανείς το νόμο, ακόμη κι αν αυτό
δεν εξυπηρετεί το προσωπικό του συμφέρον**

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ισχύει απόλυτα	1349	49,2
ισχύει κατά πολύ	803	29,3
δεν ισχύει και τόσο	427	15,6
δεν ισχύει καθόλου	163	5,9
σύνολο	2742	100,0

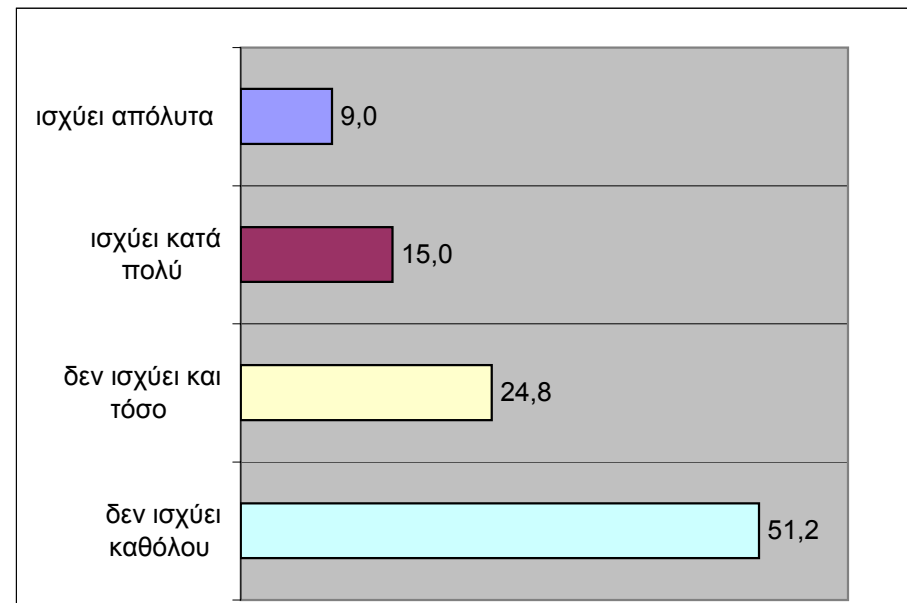

Για να πάει κανείς μπροστά, πρέπει να κάνει πράγματα που δεν είναι σωστά

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ισχύει απόλυτα	234	8,5
ισχύει κατά πολύ	443	16,2
δεν ισχύει και τόσο	596	21,7
δεν ισχύει καθόλου	1470	53,6
σύνολο	2743	100,0

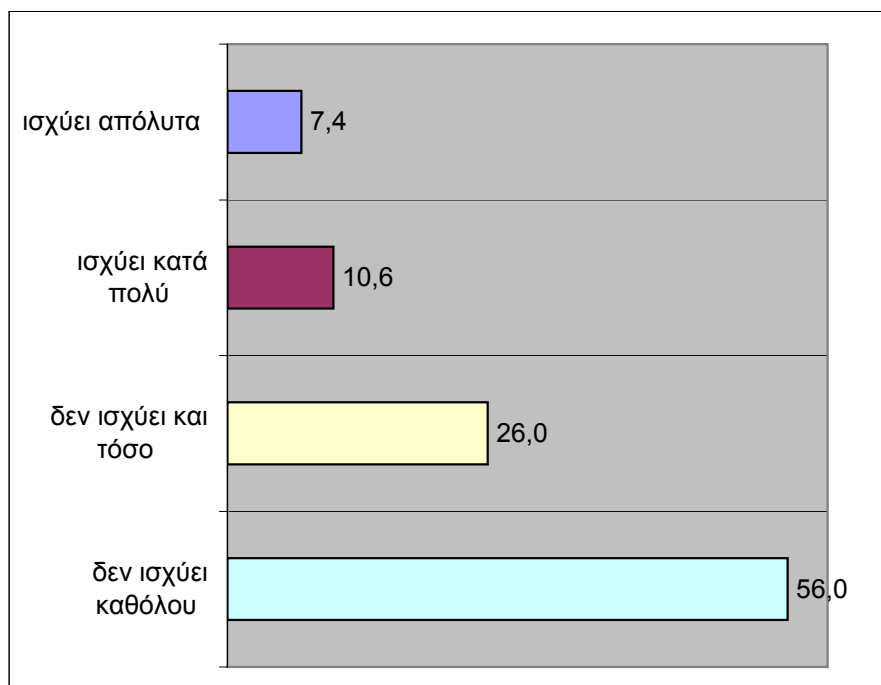

Μπορεί κανείς να παραβιάζει το νόμο, αρκεί αυτό να μη γίνεται αντιληπτό		
βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ισχύει απόλυτα	247	9,0
ισχύει κατά πολύ	410	15,0
δεν ισχύει και τόσο	676	24,8
δεν ισχύει καθόλου	1397	51,2
σύνολο	2730	100,0

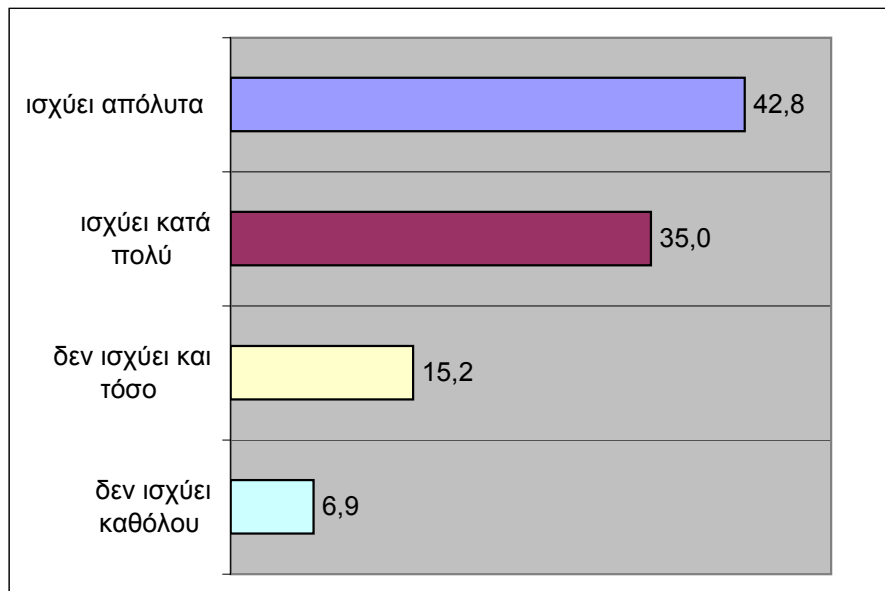

Τους ανεπρόκοπτους μπορεί κανείς να τους εκμεταλλεύεται, γιατί δεν αξίζουν καλύτερη μεταχείριση

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ισχύει απόλυτα	202	7,4
ισχύει κατά πολύ	290	10,6
δεν ισχύει και τόσο	712	26,0
δεν ισχύει καθόλου	1533	56,0
σύνολο	2737	100,0

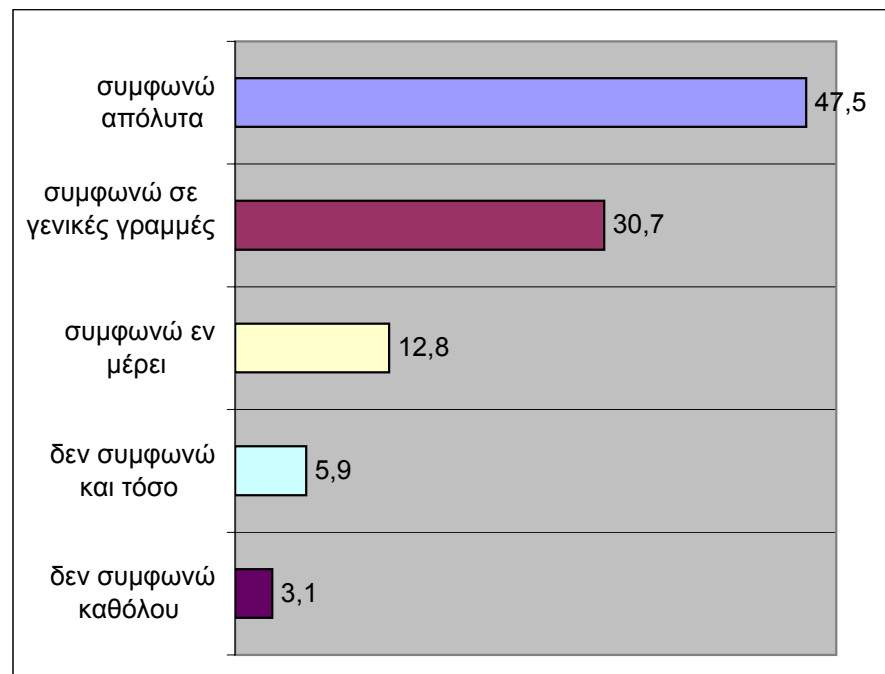
Δείχνω μεγάλο σεβασμό απέναντι στο νόμο		
βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ισχύει απόλυτα	1171	42,8
ισχύει κατά πολύ	957	35,0
δεν ισχύει και τόσο	416	15,2
δεν ισχύει καθόλου	190	6,9
σύνολο	2734	100,0

3. ΕΡΓΑΣΙΑ

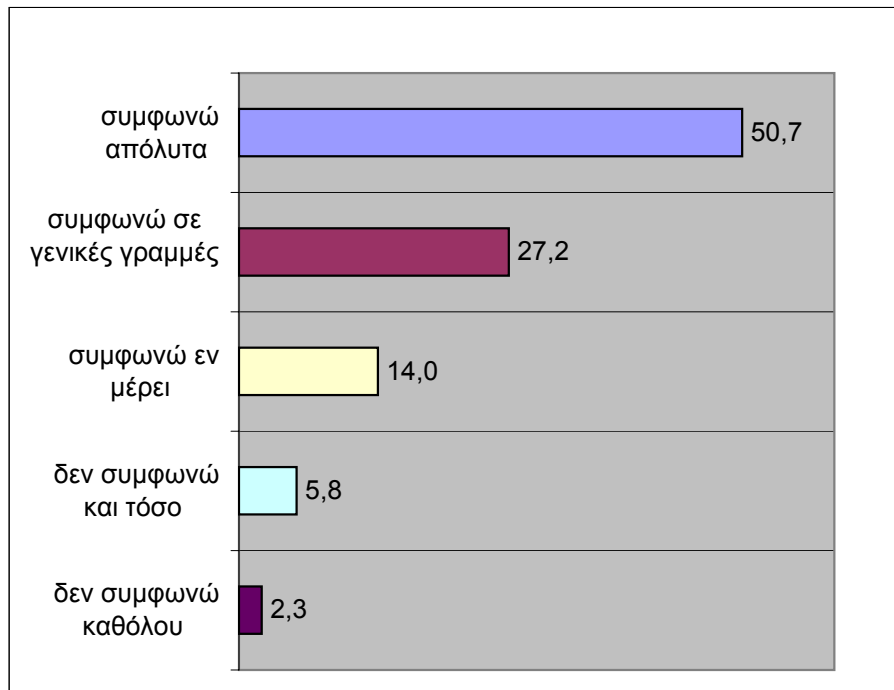
Χωρίς δουλειά η ζωή δεν θα είχε νόημα

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	1303	47,5
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	841	30,7
συμφωνώ εν μέρει	352	12,8
δεν συμφωνώ και τόσο	161	5,9
δεν συμφωνώ καθόλου	86	3,1
σύνολο	2743	100,0

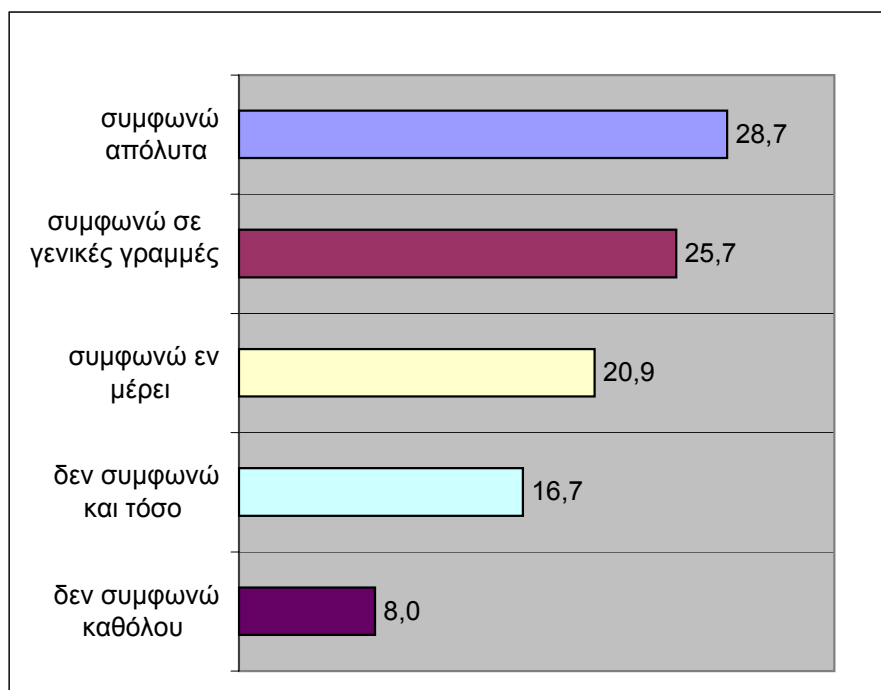
Χωρίς δουλειά δεν κερδίζεις χρήματα, κι έτσι δεν μπορείς να απολαύσεις τίποτε

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	1391	50,7
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	746	27,2
συμφωνώ εν μέρει	383	14,0
δεν συμφωνώ και τόσο	158	5,8
δεν συμφωνώ καθόλου	64	2,3
σύνολο	2742	100,0

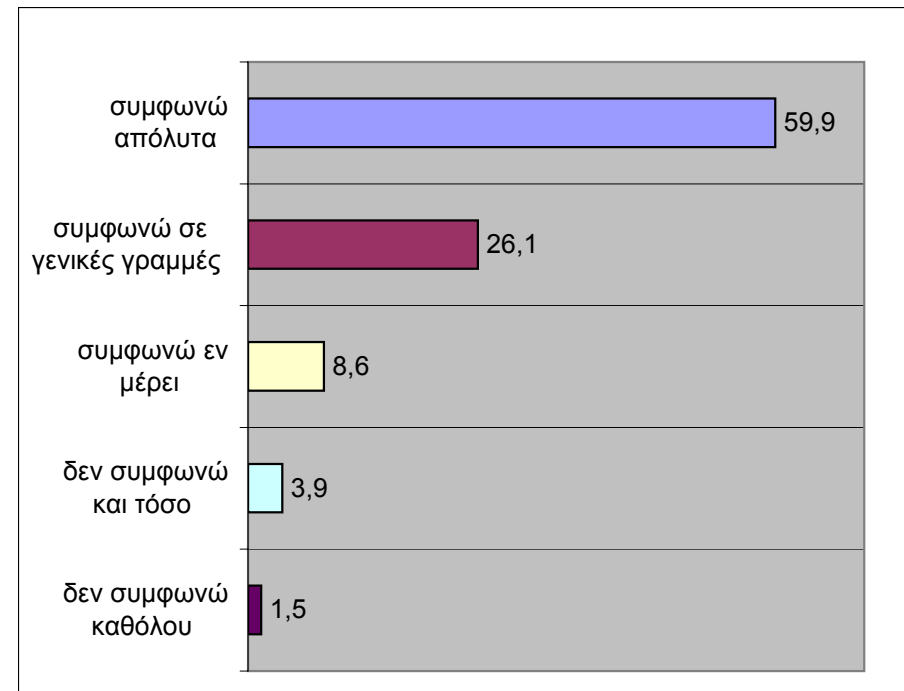
**Θα έπρεπε να προσπαθήσει κανείς να ζήσει
ευτυχισμένα, ακόμα και χωρίς δουλειά**

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	785	28,7
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	704	25,7
συμφωνώ εν μέρει	571	20,9
δεν συμφωνώ και τόσο	458	16,7
δεν συμφωνώ καθόλου	218	8,0
σύνολο	2736	100,0

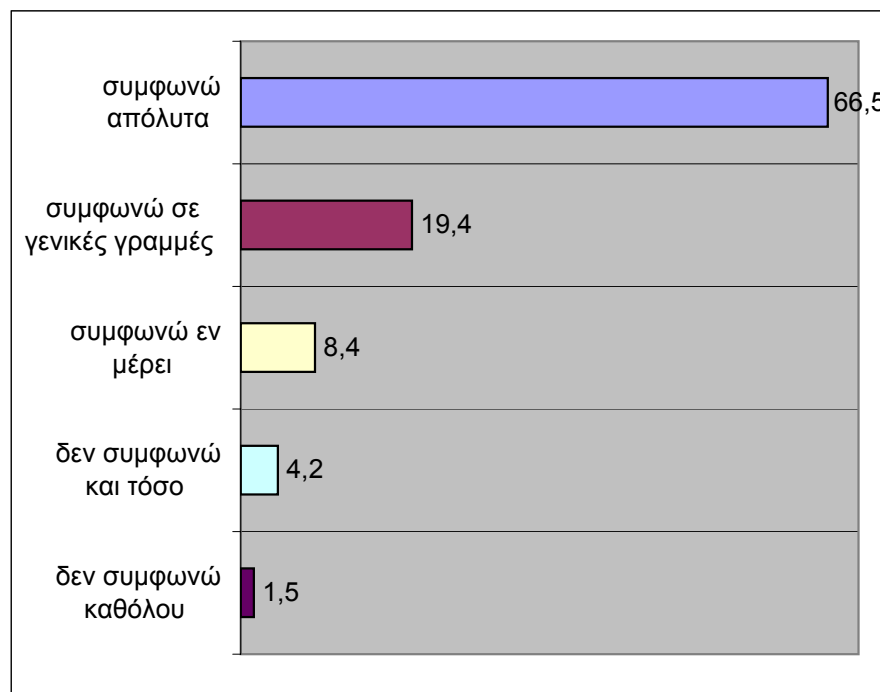
Τη δουλειά τη χρειάζεται κανείς για να μπορέσει να ζήσει μια κανονική ζωή

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	1636	59,9
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	712	26,1
συμφωνώ εν μέρει	235	8,6
δεν συμφωνώ και τόσο	107	3,9
δεν συμφωνώ καθόλου	40	1,5
σύνολο	2730	100,0

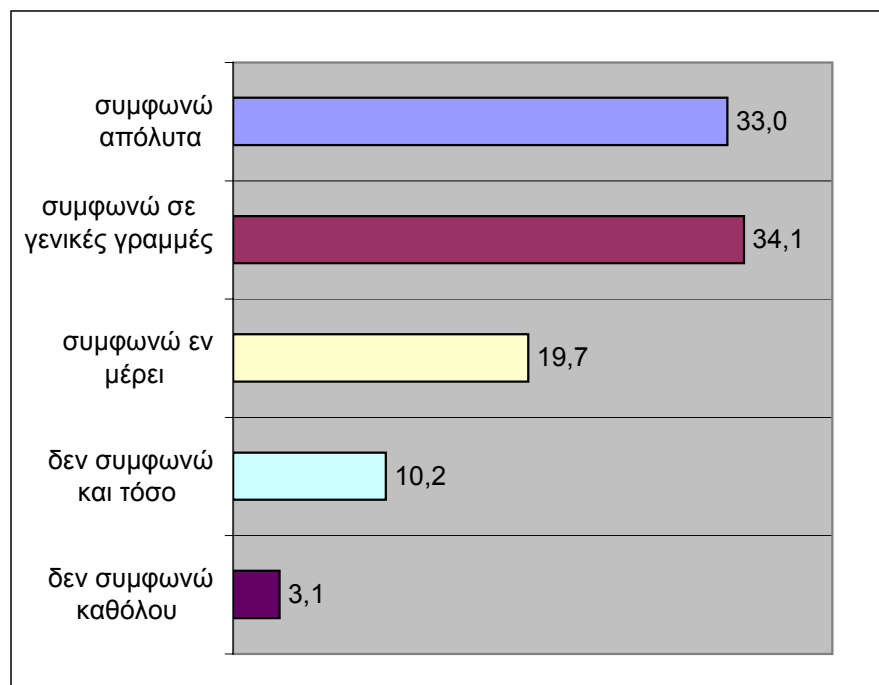
Το βασικό είναι να βρίσκει κανείς πέρα από τη δουλειά του αρκετό χρόνο και δύναμη για τον εαυτό του και τα χόμπι του

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	1822	66,5
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	532	19,4
συμφωνώ εν μέρει	231	8,4
δεν συμφωνώ και τόσο	115	4,2
δεν συμφωνώ καθόλου	40	1,5
σύνολο	2740	100,0

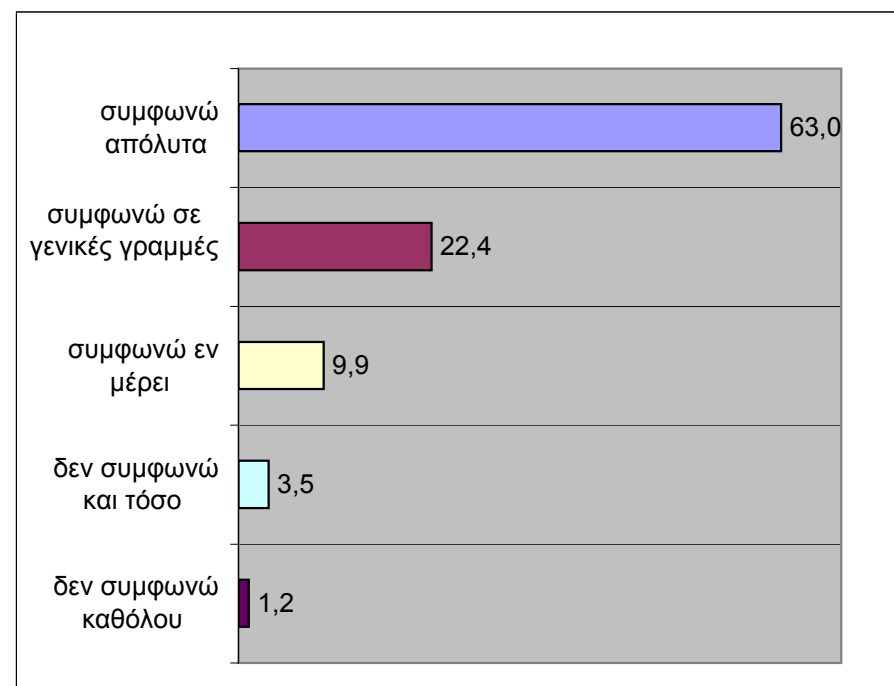
Το βασικό είναι να έχει κανείς δουλειά με την οποία να κερδίζει καλά λεφτά

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	902	33,0
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	932	34,1
συμφωνώ εν μέρει	539	19,7
δεν συμφωνώ και τόσο	279	10,2
δεν συμφωνώ καθόλου	85	3,1
σύνολο	2737	100,0

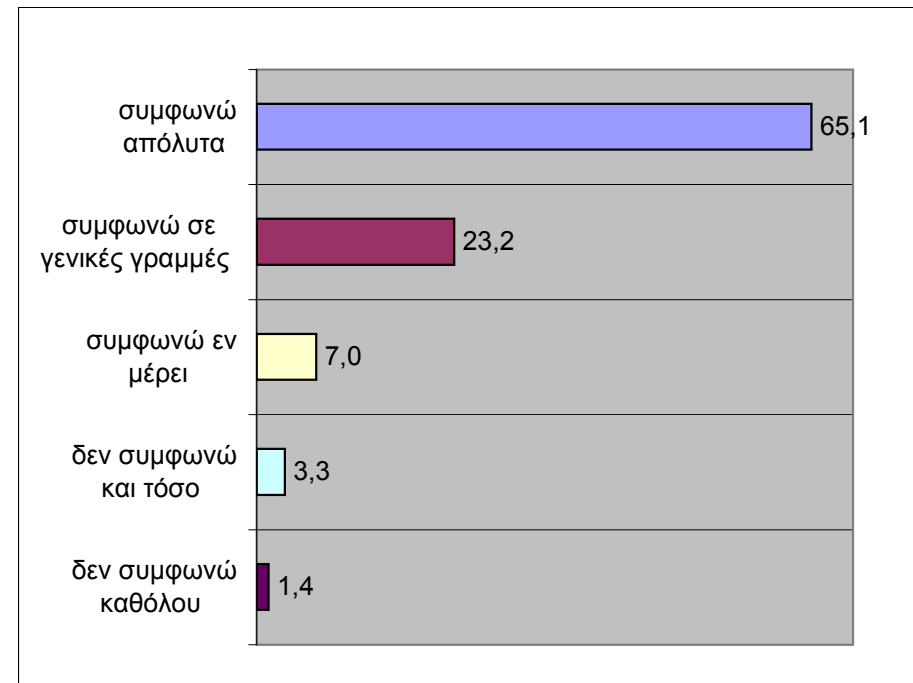
Το βασικό είναι να μπορεί κανείς να έχει μια ενδιαφέρουσα απασχόληση που να ανταποκρίνεται στις κλίσεις του

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	1723	63,0
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	611	22,4
συμφωνώ εν μέρει	271	9,9
δεν συμφωνώ και τόσο	95	3,5
δεν συμφωνώ καθόλου	33	1,2
σύνολο	2733	100,0

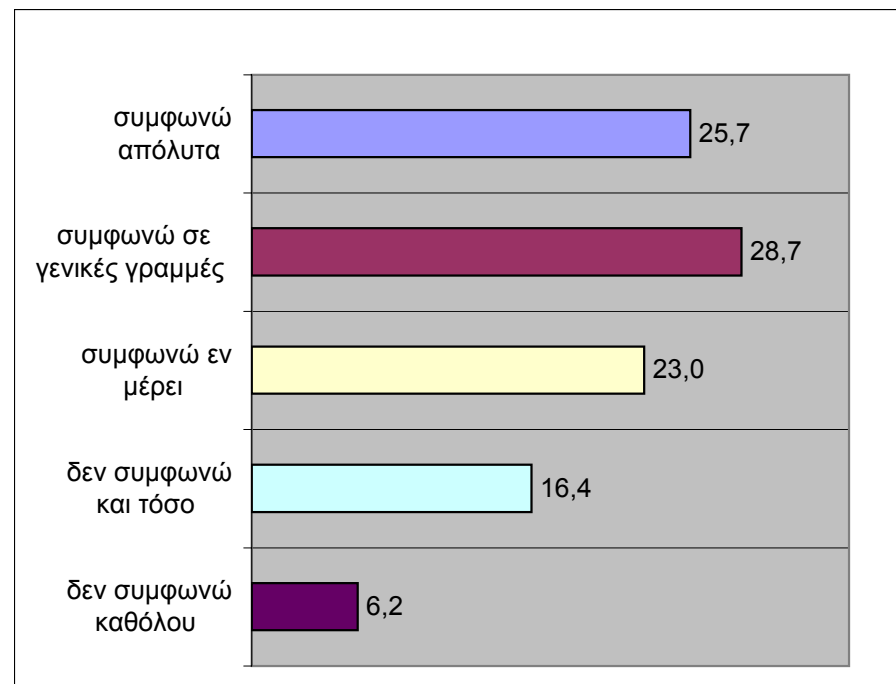
Το βασικό είναι να έχει κανείς τέτοια απόδοση στη δουλειά του, ώστε να κερδίζει το σεβασμό των άλλων και ο ίδιος να πάει μπροστά

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	1783	65,1
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	635	23,2
συμφωνώ εν μέρει	192	7,0
δεν συμφωνώ και τόσο	89	3,3
δεν συμφωνώ καθόλου	38	1,4
σύνολο	2737	100,0

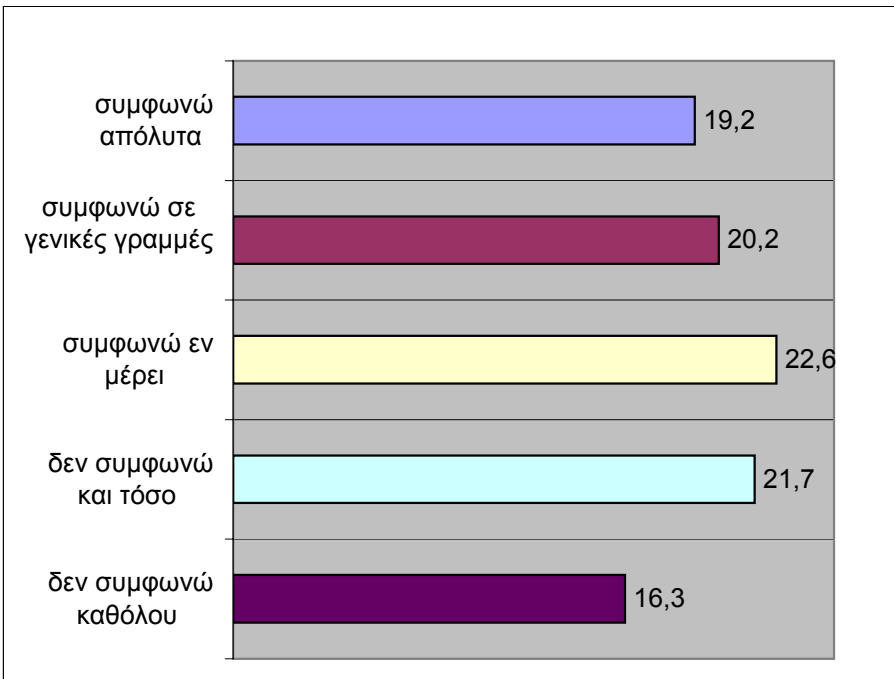
Για να αποδώσει κανείς στη δουλειά του, πρέπει να αμείβεται καλά. Δεν μπορείς να περιμένεις πολλά πράγματα από κάποιον που δεν αμείβεται καλά

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	702	25,7
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	784	28,7
συμφωνώ εν μέρει	629	23,0
δεν συμφωνώ και τόσο	448	16,4
δεν συμφωνώ καθόλου	169	6,2
σύνολο	2732	100,0

Το βασικό είναι να έχει κανείς μέσον, γιατί μόνο έτσι μπορεί να τακτοποιηθεί

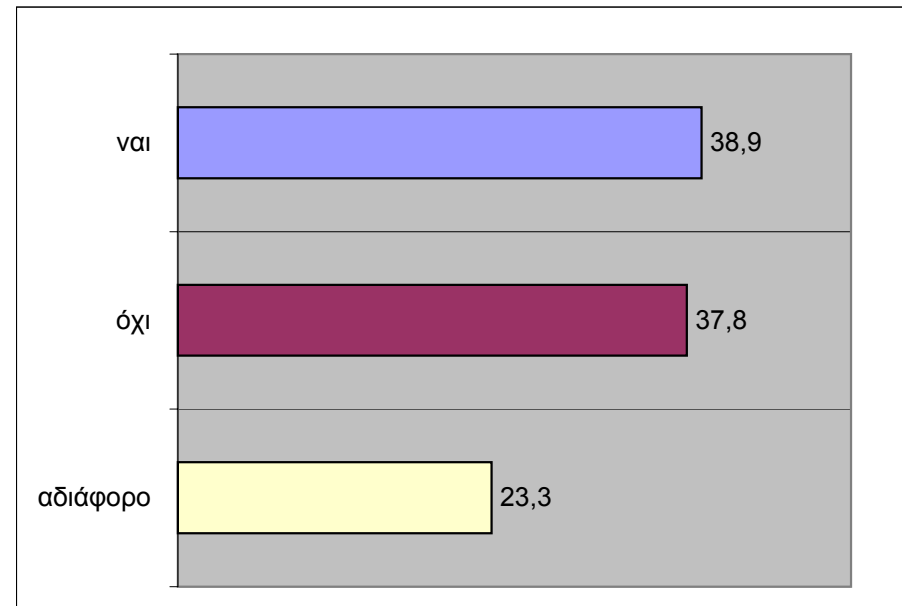
βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
συμφωνώ απόλυτα	523	19,2
συμφωνώ σε γενικές γραμμές	551	20,2
συμφωνώ εν μέρει	616	22,6
δεν συμφωνώ και τόσο	593	21,7
δεν συμφωνώ καθόλου	445	16,3
σύνολο	2728	100,0

4. ΕΤΕΡΟΤΗΤΑ

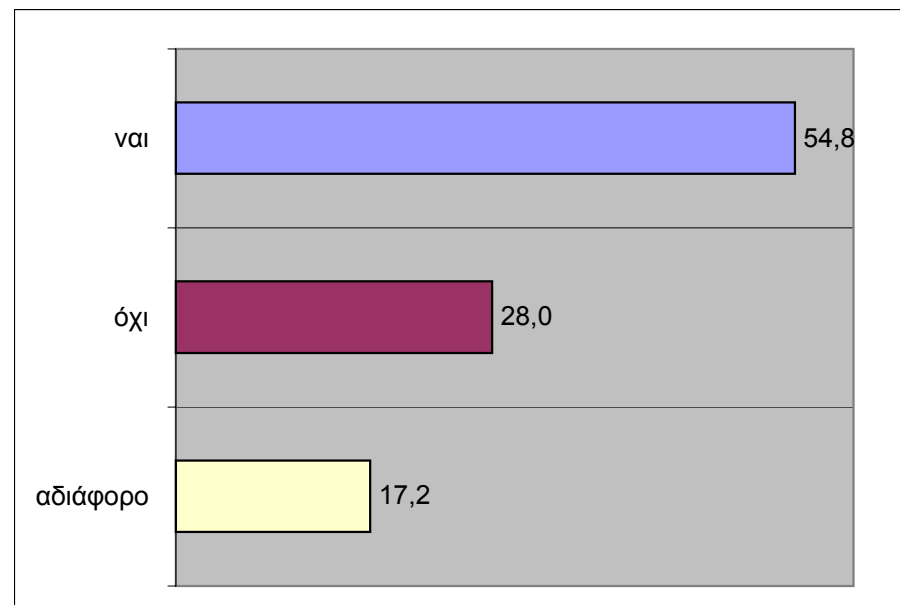
**Συμφωνείς να είναι η χώρα μας ανοιχτή σε
διάφορες εθνικές μειονότητες (π.χ. πρόσφυγες,
μετανάστες);**

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	1059	38,9
όχι	1031	37,8
αδιάφορο	635	23,3
σύνολο	2725	100,0

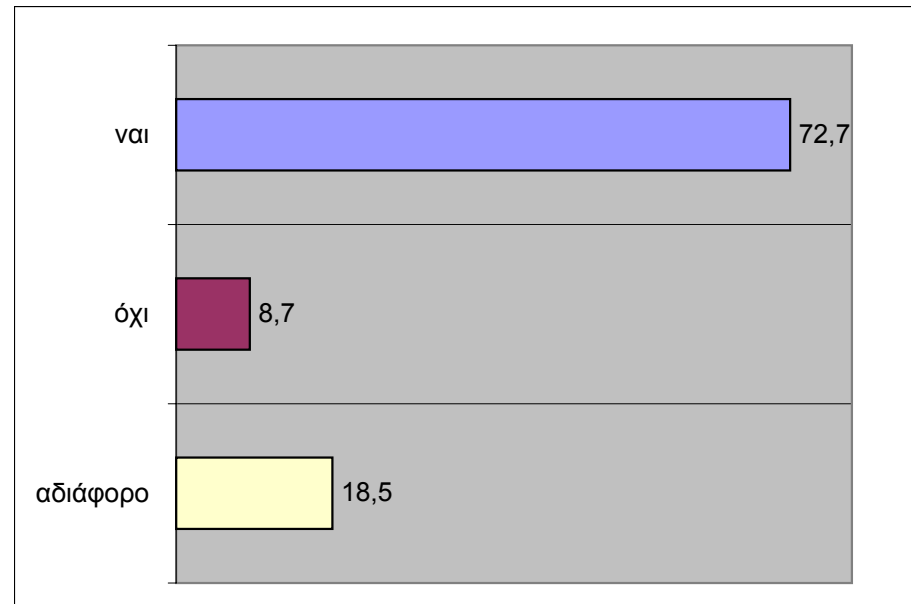
Συμφωνείς να δίνει η χώρα μας πολιτικό άσυλο σε πρόσφυγες, όσο οι συνθήκες στη χώρα από την οποία προέρχονται παραμένουν επικίνδυνες;

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	1493	54,8
όχι	764	28,0
αδιάφορο	468	17,2
σύνολο	2725	100,0

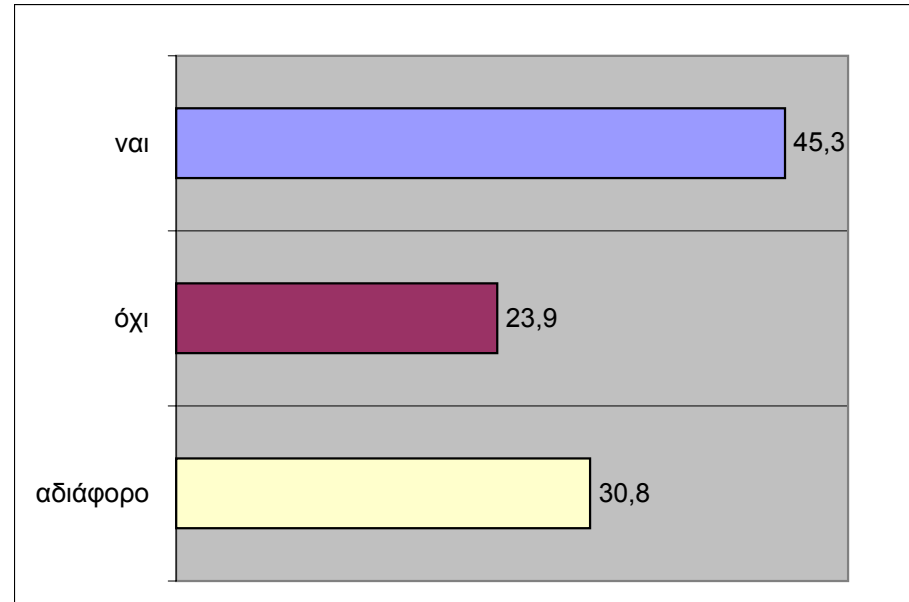
Συμφωνείς να είναι στο τμήμα σου και μαθητές από άλλες χώρες;

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	1983	72,7
όχι	238	8,7
αδιάφορο	505	18,5
σύνολο	2726	100,0

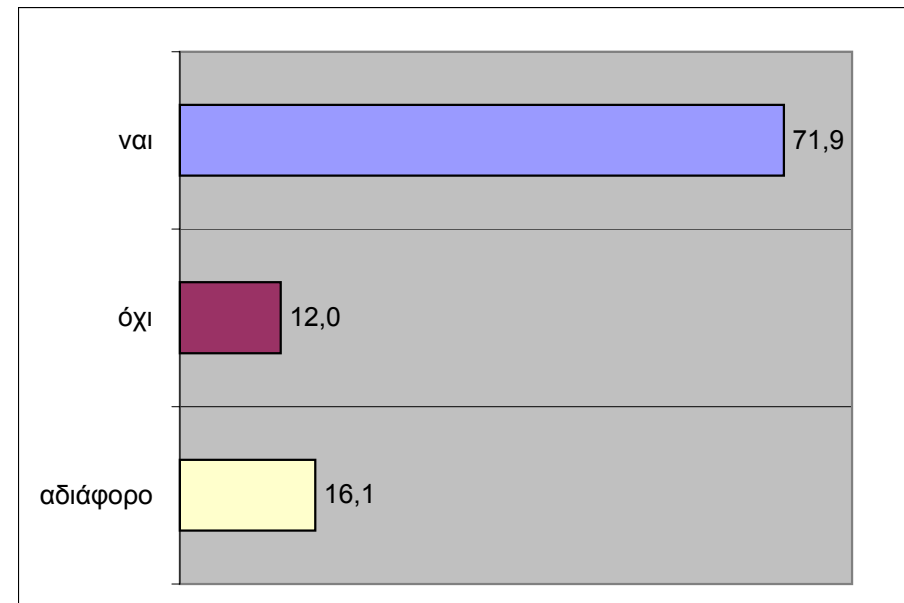
**Συμφωνείς να είναι στο τμήμα σου μερικά
Τσιγγανόπουλα;**

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	1237	45,3
όχι	651	23,9
αδιάφορο	840	30,8
σύνολο	2728	100,0

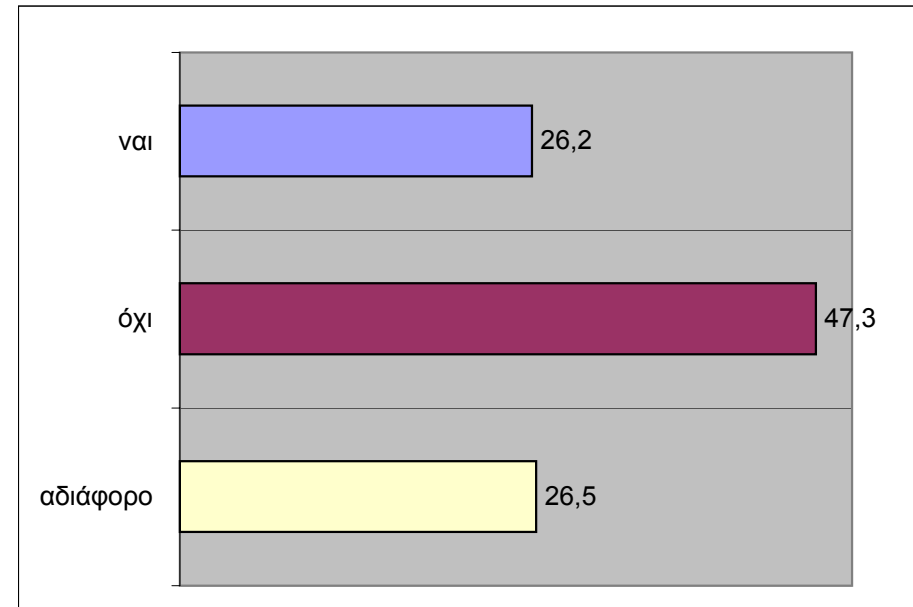
Θα είχε ενδιαφέρον για σένα να περνάς τον ελεύθερο χρόνο σου με παιδιά από άλλες χώρες που ζουν στην πόλη ή στο χωριό σου;

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	1954	71,9
όχι	326	12,0
αδιάφορο	439	16,1
σύνολο	2719	100,0

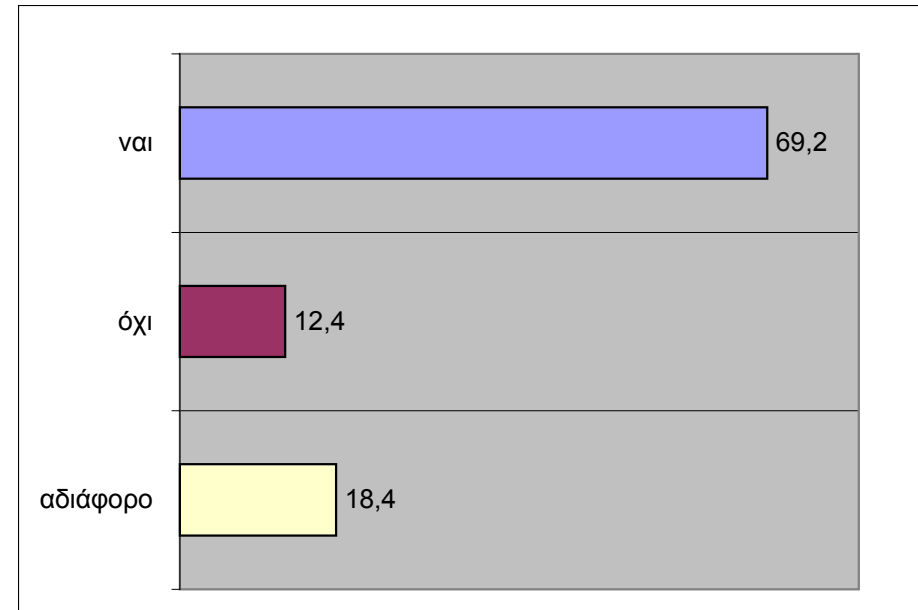
Θα είχε ενδιαφέρον για σένα να περνάς τον ελεύθερο χρόνο σου με Τσιγγανόπουλα που ζουν στην πόλη ή στο χωριό σου;

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	713	26,2
όχι	1290	47,3
αδιάφορο	723	26,5
σύνολο	2726	100,0

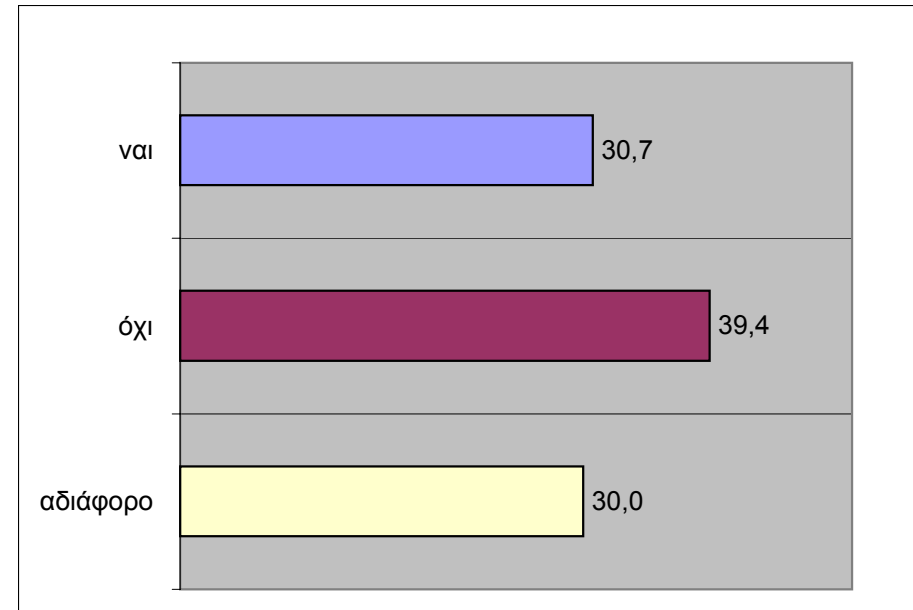
Το βρίσκεις καλό να υπάρχουν και παιδιά από άλλες χώρες στον κύκλο των φίλων σου;

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	1889	69,2
όχι	337	12,4
αδιάφορο	502	18,4
σύνολο	2728	100,0

**Το βρίσκεις καλό να υπάρχουν και
Τσιγγανόπουλα στον κύκλο των φίλων σου;**

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	834	30,7
όχι	1071	39,4
αδιάφορο	815	30,0
σύνολο	2720	100,0

Πιστεύεις ότι τα Τσιγγανόπουλα θα πρέπει να πηγαίνουν στο σχολείο, όπως όλα τα άλλα παιδιά της ηλικίας τους;

βαθμός συμφωνίας	N	ποσοστό
ναι	2236	81,9
όχι	200	7,3
αδιάφορο	293	10,7
σύνολο	2729	100,0

